

Samerna vid Medelpadskusten

Skriftlig uppgift B 1
Etnologiska institutionen
Umeå Universitet

Handledare:
Prof. Phebe Fjellström
HT 1984
Karin Strömberg

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRORD

1.1	INLEDNING	1
1.1	Syfte	
1.2	Material och begränsning	
1.3	Metod	2
2.	DEFINITION AV SAMISK TERMINOLOGI	3
2.1	Lapp - Same	3
2.2	Flyttningen - Slakt	3
2.3	Sitabegreppet - Vistena	5
3.	SAMERNAS VANDRINGSLED FRÅN FROSTVIKENS MELLERSTA SAMEBY	7
3.1	Höstflyttningen från Frostvikens Mellersta Sameby längs Ljustorpsån och Indalsälvens dalgång	8
3.2	Vintervisten belägna norr om Sundsvall	11
4.	ATTITYDER OCH VÄRDERINGAR: BOFAST BEFOLKNING/ SAMER, NORR OM SUNDSVALL	15
5.	SAMERNAS VANDRINGSLED FRÅN OFFERDALS SAMEBY OCH OMRÅDEN KRING OVIKSFJÄLLET	16
5.1	Vintervisten belägna väster om Sundsvall efter Ljungans dalgång	17
6.	ATTITYDER OCH VÄRDERINGAR: BOFAST BEFOLKNING/ SAMER, VÄSTER OM SUNDSVALL	20
7.	DOKUMENTATIONSBELÄGG FÖR SAMERNAS VISTELSE INOM DET AKTUELLA OMRÅDET	22
8.	SAMMANFATTNING	28
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	31
	BILAGOR 1 - 9	

FÖRORD

Jag vill rikta ett varmt tack till alla informanter som med glädje och entusiasm har berättat för mig om sina upplevelser när samerna hade sina vintervisten vid Medelpadskusten. Jag vill också tacka de samer som jag intervjuat, ni har varit till stor hjälp och gett mig ovärderlig information. Mycket av det som berättats för mig har tyvärr inte kunnat tagas med i uppsatsen på grund av begränsningen av ämnet. Ett särskilt tack vill jag rikta till Sara Kråik som varit min huvudinformant.

Omslagsbild: Gösta Hulander

Fotografier av Karin Strömberg

Refotografering av äldre foton, Industriebild A/B, Sundsvall

Stig Strömberg, Sundsvall

Håkans Foto, Hötting

1:1 SYFTE

Syftet med denna uppsats är att undersöka och beskriva samernas vandringsleder

dels från Frostvikens Mellersta sameby längs Ljustorpsån och Indalsälvens dalgång till vintervisten belägna norr om Sundsvall

dels samernas vandringsleder från Offerdals sameby och från områden kring Oviksfjället längs Ljungans dalgång till vintervisten belägna sydväst om Sundsvall.

Jag vill även försöka beskriva den bofasta befolkningens attityder under samernas vistelse vid Medelpadskusten.

Då dessa vandringar är nästan okända för den generation som är född efter 1940, finner jag det angeläget att forska i en bortglömd kulturföreteelse inom Sundsvalls-området.

1:2 MATERIAL OCH BEGRÄNSNING

Materialet till uppsatsen består av litteraturstudier om samerna, dess historia, kultur och levnadsvillkor. Jag har även hämtat material ur arkiv och från notiser i lokal-tidningar. Från Ernst Mankers Acta Lapponica nr 7 har jag gjort utdrag om samernas vandringsleder i slutet av 40-talet. Dessa vandringar slutade vid den tiden med vintervisten vid Ramsele för de samer som kom från Frostvikens Mellersta sameby och med vintervisten omkring Storsjön för de samer som kom från Offerdals sameby och från områden kring Oviksfjället.

Fram till omkring 1935 gick samernas vandringsleder ned till Medelpadskusten. Om dessa vandringar och om samernas vintervisten vid kusten finns ytterst lite skriftligt material. Min uppsats byggder därför, utöver ovannämnda litteraturstudier, till stor del på intervjumaterial bestående av bandinspelningar och samtalsintervjuer. Mina informanter har varit dels äldre personer som minns samerna under deras vintervistesperiod vid kusten och dels samer som vandrat till kusten där de haft sitt vinterviste.

Desse intervjuer har haft stor betydelse för arbetet med uppsatsen.

Bildmaterialet består av egna foton och refotografering av äldre inlånade fotografier.

Jag har valt att begränsa ämnet till en beskrivning av vandringslederna till och vistelsen vid Medelpadskusten.

1:3 METOD

Jag har använt den deskriptiva metoden.

DEFINITION AV SAMISK TERMINOLOGI2:1 Lapp - Same

Samer är den benämning det lapska folket använder om sitt eget folkslag. I Sverige är uttrycket lapp och same ungefär lika vanligt. I tidnings-svenskan används numera nästan endast same. Även i Finland och Norge används uteslutande termen same. En gammal nordisk benämning på same är finn eller finne som till allra senaste tid varit den norska benämningen på samerna. ¹⁾

Tidigare användes alltid benämningen lapp- eller lappman i officiella sammanhang, i de tidningsartiklar som jag studerat har dessa uttryck använts och i dopböcker i samband med uppgifter om faderns namn.

Vid intervjuer med den bofasta befolkningen om samernas vistelse vid kusten har informanten nästan undantagslöst använt benämningen lappar. De samiska informanterna har använt uttrycket samer. " Vi säger alltid samer om oss själva." ²⁾

Båda uttrycken används i uppsatsen.

2:2 Flyttningen - slakt

Flyttningen.

Renskötarlapparnas vandringar var helt beroende av renens levnadsvanor. Flyttningslederna/vandringslederna sträckte sig över de tre årstidsregionerna: vinterland, höst-och vårland och sommarland. ³⁾

När sommarlandets grönbeta vissnat blev vinterlandets lavbeta behaglig föda för renarna, då började vandringen mot vinterbetet. "På hösten gick man genom skogar och myrar beroende på väder och väglag. Vid vårflyttningen då isen som regel var starkare använde man oftast vattendragen." ⁴⁾

1) Roung, I., Samerna i historien och nutiden. 1982. sid 9

2) Informant S.K.

3) Manker E., Acta Lapponica nr 7, 1953, sid.248-249

4) Informant J.R.

En flyttningsled kunde inte alltid spåras i markerna, vägarna varierade oftast år från år, men ibland om renhjorden var stor och sammanhållen kunde den lämna ett brett upp trampat bälte efter sig. Hade man använt sig av skogsvägar kunde det hända att bönderna uttalade sin tacksamhet "för att de slapp ploga." ¹⁾ En bonde var orolig för att hans åker hade blivit nedtrampad och förstörd, men nästa vinter talade han med glädje om att det aldrig hade vuxit så bra som där renarna hade gått fram över hans ägor, de hade liksom harvat hans åker." ²⁾

Vårflyttningen i april - maj från vinterlandet till vårvistet och renarnas kalvningsland, skedde alltid i ett snabbare tempo än höstflyttningen. ³⁾

"Flyttningen från Ljustorp till Härbergsdalen tog ungefär 10 dagar, det var ansträngande dagar. Vid ett tillfälle vandrade vi närmare 10 mil under ett dygn, renarna bestämde takten, det var bara för oss att följa med." ⁴⁾

Det berättar Bengt Andersson i Ljustorp när han vårvintern 1937 fick ersätta renägaren Jonas Nilsson på vårflyttningen därför att Jonas Nilsson blivit sjuk under vistelsen vid kusten.

"Mina fötter var ömma och trasiga av skoskav, ibland kändes det som om man inte kunde stå på fötterna". ⁴⁾

Samernas skor är anpassade för långa vandringar. De är av s k mockasinmodell med en sula som går runt foten upp mot ovanlädret. Skorna är gjorda av skinnet från renens ben, bällingarna. ⁵⁾

I stället för strumpor använder man skohö vanligen av starrväxten *Carex vesicaria*, ibland användes även fint smulad bark. ⁶⁾

När dagarna började bli varma med töväder och dagsmeja startade vandringen till vårvistet. Oftast vandrade man på kvällen

1) Folkrörelsearkivet, bd 39, Alnö sn, Gunnar Englund

2) Informant J.R.

3) Manker, E., Acta Lapponica nr 7, 1953, sid 246

4) Informant B.A.

5) Ågren, Katarina, Samiskt dräktskick i Västerbotten, 1977 sid 184

6) Fjellström Ph., Samerna i tradition och nutid. Kap 4

Slakt.

Slakten skedde vanligen samtidigt med skiljningen, då de olika lappbyarnas sammanblandade djur skulle särskiljas. Renarna avlivades med kniv - ett bedövande nackstick följt av ett dödande och blodavtappande hjärt- eller halsstick. ¹⁾

Ur "Kristoffer Sjulssons minnen", som handlar om Vapstenlapparna i början av 1800-talet, beskrivs slakten på följande sätt: "Slakten verkställdes med hvarje djur av en person, och på det sätt att han gaf djuret ett knifstyng i halsgropen, stickargropen och ett i hjärtat. När lifvet hade flytt, uppskars halsens framsida och köttet upprefs med blotta fingrarna, så att man kunde komma åt matstrupen. I bröstkaviteten har all blodet samlat sig och den består av tjockblod, gylsom och tunnblod, ruhrike. Magsäckarna tömdes och sköljdes, vändes afviga, uppblåstes och användes såsom förvaringskärl för blod, mjölk och fett." ²⁾

Samma slaktmetod användes delvis av samerna även under början av 1900-talet vid intervistena i Sundsvallstrakten. Det var en praktisk metod då man inte alltid hade kärl att tillgå för att samla upp blodet i.

Samerna har sedan lång tid tillbaka använt djurblåsor som förvaringskärl för mat. I våmmen, som är den största renblåsan förvarades bl a det torkade renblodet och renmjölken som blandats med hackad Angelica archangelica (kvanne). ³⁾

2:3 Sita-begreppet - vistena

Sita.

Sita eller siida är den lapska benämningen på en grupp bestående av familjer som följs åt på flyttningarna och har renarna i gemensam hjord och kåtorna i samma visten.

1) Rönn, G., Sameland, 1960. sid 10

2) Pettersson, O.P., Kristoffer Sjulssons minnen. 1979. sid 257-258

3) Fjellström, Ph., Samernas samhälle i tradition och nutid. kap.4, (i stencil under tryckning)

Sita kan sägas vara lapparnas form av samhällsbildning. Oftast var det familjer inom samma släkt som bildade en sita.

Begreppet sita är uråldrigt.

År 1886 lagfästes den gamla byindelningen till administrativa samfälligheter, lappbyar, som bygger på Sita-begreppet men omfattar flera sitor.

Jämtlands län hade då 8 lappbyar. Från och med 1915 är nuvarande indelning: Frostvikens norra, Frostvikens mellersta, Frostvikens södra, Hotagen, Offerdal, Sösjö, Kall, Handölsdalen, Tranris, Anariset, Mittådalen och Tännäs. ¹⁾ Bil 3,4

Vistena.

Vistena har i likhet med flyttningslederna tre årstidsbetingade huvudtyper: höst- och vårvistet som var beläget på samma plats, sommarvistet och vintervistet.

Den fasta punkten var höst- och vårvistet, där var man ungefär en och en halv månad på våren, under renens kalvningstid och ett par månader på hösten under renens brunsttid. I höst- och vårvistet fanns tidigare olika sorters byggnader av mer eller mindre primitivt slag en torvkåta och enklare byggnadsställningar där man förvarade förråd av kött och annan mat. Mellan dessa huvudvisten fanns mer tillfälliga rastställen där man kunde resa sin kåta för natten. ²⁾

"I vårvistet tog man det lungt, renarna fick inte störas under kalvningstiden då höll man sig på avstånd. Då kunde man draga tenntråd och slöjda." ³⁾

Efter kalvningen längtade man till sommarvistet och den friska luften i högfjället där inte mygg och flygfän angrep renarnas nya horn som var täckta med ömtålig blodfyllt hud och mycket känsliga då de växte fram.

I sommarvistet, som var under juli månad "mjölkade man renkorna och kalvarna brukade man kippla⁺ på morgonen samma dag som man mjölkade. Morgonen därpå fick de dia om det fanns någon mjölk kvar hos vajan⁺." ³⁾

1) Manker, E., Acta Lapponica nr 7, 1953. sid 246

2) Manker, E., Acta Lapponica nr 7, 1953. sid 249

3) Informant E.N-n

4) Manker, E., Acta Lapponica nr 7, 1953. sid 249

5) Söförelser Bil 1

"Det blev ungefär en kaffekopp vid varje mjölkning, en del av mjölken gjorde man ost av och den mjölk som blev över förvarades i träkärl nedgrävda i jorden. Där fick mjölken surna och kunde sedan bevaras länge, den blev tjock som grädde, man blandade den med vatten och det blev en god dryck. Oblandad renmjölk var för kraftig, drack man för mycket kunde man bli sjuk." 1)

I september var man åter tillbaka till höst- och vårvistet. Renens brunsttid inträffar vanligen i mitten eller slutet av september och kalvningen var 9 månader senare, i maj. 2)

Vandringen till vintervistet tog den längsta tiden. Omkring 1935-36 som var de sista åren för samernas vinterviste vid kusten, var sträckan omkring 320 km från Härbergsdalen. Senare då de hade sitt vinterviste i Ramsele var sträckan omkring 200 km. 3)

Vintervistet varade fram till april eller till början av maj.

Vinterkvarteren vid kusten var oftast i samma bondgårdar år från år men betesmarkerna varierade inom olika områden, beroende på tillgången av föda för renarna.

Kring Ljustorp och Indal fanns bra betesmarker.

3. SAMERNAS VANDRINGSLED FRÅN FROSTVIKENS MELLERSTA SAMEBY.

År 1945 fanns tre familjer i Härbergsdalen. Det var familjen Åhrén och familjerna Nilsson (två familjer), tillsammans var de 15 personer med omkring 1 200 renar. Härbergsdalen var familjernas höst- och vårviste. Bil 2

I slutet av november började familjerna vandringen söderut mot vintervistet.

I Norrsjö övernattade de hos bönder. Nästa övernattning var i Rotnäset.

I Tåsjö stannade de några dagar och fortsatte därefter till Hoting. 4)

1) Informant J.R.

2) Manker, E., Acta Lapponica nr 7, 1953. sid 249

3,4) Manker, E., Acta Lapponica nr 7, 1953. sid 214

Vinterkvarteret, som varade över jul och en bit in i januari, hade man i Bodum. I Fjällsjö stannade de resten av januari och in i februari och i Ramsele från slutet av februari och under maj och april månader.

Därefter startade återfärden tillbaka till vårlandet. Längden var ca 400 km fram och åter. Tidigare färdvägar (före 1935 - 1940 har varit till Helgum - Graninge och slutligen Ljustorp, vägsträcka 327 km) ¹⁾ Bil 2

Familjerna Nilsson bestod av två bröder, Nils Nilsson och Jonas Nilsson med familjer. Nils Nilsson var född 1880 och död 1932 han var gift med Kristina Maria Jonsson. De hade sju barn, Seth, Nils, Jonas, Ingrid, Sara, Aina och Emil. Av barnen lever alla utom Nils.

Sara har varit min huvudinformat och därför har jag valt att huvudsakligen följa familjen Nils Nilsson.

Nils och Kristina Nilsson vid vintervistet hos Bernh. Andersson, Edsåker Ljustorp. Omkring 1923 Sara står närmast sin far. Refotografering: Industriebild. Fotot lånat från ägaren Bengt Anderson, Ljustorp

3:1 Höstflyttningen från Frostvikens Mellersta Sameby
längs Ljustorpsån och Indalsälvens dalgång.

Höstflyttningen startade omkring mitten av november. Från Härbergsdalen i Frostvikens Mellersta Sameby följdes de åt, de båda familjerna Jonas Nilsson och Nils Nilsson. ³⁾
Bil

1) Manker, Er, Acta Lapponica nr7, 1953. sid 214

Med familjerna följde även ett par lappdrängar - Olle Klementsson och Bengt Jonasson. Olle Klementsson deltog under många år i höstflyttningen till kusten, under sommarhalvåret kunde han ha andra sysslor. När han var ung hade han bl a arbetat som hästgetare ⁺⁾ åt bönderna i Tåsjöberg.

Innen flyttningen startade skulle det ordnas för barnen som var i skolåldern och inte kunde följa med till vintervistet, det fanns skolhem där barnen inackorderades under terminen och det fanns även en nomadskola i Härbergsdalen men gick man i den blev skolgången ganska sporadisk. De barn som stannade hemma och inte fick följa med till vintervistet fick ofta hjälpa till i hemmet med de mindre barnen. ¹⁾

"Man ville komma till vinterlandet så fort som möjligt. Vargplågan var svår på hösten, särskilt kring Frostviksfjället. Några måste ägna sig enbart åt jakten på varg medan de andra fick vakta renarna." ¹⁾

Hjorden måste vaktas både dag och natt. Vaktombyte gjordes morgon och kväll, eller om man inte hade tillräckligt med arbetsfolk, vaktade samma person från kväll till kväll. Det var ingen angenäm sysselsättning. Om vargar fanns i närheten måste han ideligen ropa och skrika för att hålla vargarna på avstånd. Han kunde också tjuta som vargen och få svar och på så sätt bli varnad och få veta var vargen höll till. Den enda matsäck renherden hade med sig var ett stycke torrt renkött eller en bit ost som han bar vid barmen. ²⁾

Det var stora rajder ^{+) som vandrade mot Medelpadskusten. Som ung ingick Sara Kråik tillsammans med sina syskon i sin fars rajd. "Det var långa vägar och ett hårt och strävsamt liv men man var förnöjsam. Människorna var snälla mot varandra. Bryggstugorna var alltid uppvärmda när vi kommo fram. Mamma hade med sig kött och fisk som hon lämnade till värdfolket som vi stannade och övernattade hos." ¹⁾}

Efter fyra, fem veckor var de framme i Edsåker, Ljustorp. Där bodde båda familjerna Nilsson hos Bernhard och Hildur

^{+) Ordförklaringar Bil 1}

¹⁾ Informant S.K.

²⁾ Pettersson, O.P., Kristoffer Sjulssons minnen. 1979. sid 239-240

Andersson. Familjerna Nilsson har haft sitt vinterviste på samma ställe under en lång följd av år. De fick bo i bryggstugan fram till 1930, mellan 1930 - 1939 bodde de i den ena hälften av mangårdsbyggnaden. ¹⁾

"När vi kom fram till Ljustorp var bryggstugan uppvärmd och vi var väntade. Om vi än kom i mörkret, var ungarna ute och skrek - nu har de kommit - .Så fort vi packat upp var hela familjen inne hos oss. Vi satt ofta och pratade till sent om kvällarna." ²⁾

I Sundsvalls Tidning den 9 januari 1934 finns följande notis införd: En större renhjörd drog i tisdags i förra veckan ned mot Ljustorps bygder. Det var lappmannen Nilsson, som med sina djur drog ned till Lunde-skogarna i Timrå där han om vintrarna brukar uppehålla sig. ³⁾

№506.

EDVARD LUNDHOLM & Co. FOTOGRAFER. SUNDSVALL.

Vinterbete vid Medelpadskusten. Omkring början av 1900-talet.
Medelpads Fornminnesförenings Fotoarkiv Foto nr 506

1) Informant B.A.

2) Informant S.K.

3) Sundsvalls Tidning Pressklipp. 9 januari 1934

på sin vandring mot kusten stannade samerna några dagar i Ramsele, det var ungefär halva vägen. Från mitten av 30-talet har samerna haft sitt vinterviste i Ramsele där man har stannat till april - maj och sedan återvänt till vårlandet.

I Ramsele gamla kyrka, som var i bruk fram till 1858, finns lappbänken längst bak i kyrkan. den är placerad mellan traporna upp till de två läktarna och bakom fattighjonens bänk. Det är en smal ca 1,5 meter lång bänk mot kyrkväggen. Att det byggdes en särskild bänk för samerna tyder på att de var återkommande och stadigvarande kyrkobesökare, dock inte så att de fick sitta med den övriga församlingen, vilket kanske har sin förklaring i att alla kyrkobesökare hade sina bestämda platser på den tiden.

Lappbänken i Ramsele gamla kyrka.

3:2 Vintervisten belägna norr om Sundsvall.

Under de månader man var vid vintervistet vid Medelpadskusten fick renarna ströva fritt över ganska stora områden. Emil Nilsson, som tillhörde samma sita som Sara Kråik, minns att "omkring åren 1935 - 38 höll vi till med renhjorden mellan Gårdtjärn och Västansjö i Kovland." 1)

1) Informant E.N-n

Olle Klementsson, som varit med under många år då renarna haft sitt vinterbete vid kusten, kommer ihåg att "vid tidigare vandringar hade vi vinterbete i Ljustorp och ibland var vi även omkring Indals-trakten." 1)

"Under vinterbetet fanns inte tid för slöjd av något slag. Tiden gick helt till att vakta renarna. Ibland, trots varningar i tidningarna, kunde det finnas lösa hundar som man måste freds renhjorden för." 2)

"Är man intresserad av renar kan man bese en renhjord på Östlings ägor i Töva. Priset är så facilt som 50 öre för de stora och 25 öre för de små. Mot betalning blir det även tillfälle att åka efter ren. OBS! inga hundar får medtagas meddelar Kristina Nilsson och Theodor Torkelsson som svarar för arrangemangen -." 3)

Man slaktade vid vintervistet varje vecka och köttet såldes på torget i Sundsvall. "Sundsvall var en bra stad för försäljning av renkött. Lördag var marknadsdag och då såldes mycket kött, bl a till Hotell Knaust som hade sina berömda mörghbensmiddagar." 2)

"Det var alltid mycket folk i farten på torgdagarna. Jag var ung och blyg och ville helst vara vid vistet och passa renarna men jag var tvungen att sköta försäljningen medan far styckade köttet." 4)

Priset för steken var 2.50 pr kilo. Rentungan kostade 50 öre st. Bogen och mörghbenen var billiga. Mörghbenen skrapades rena från kött och bands ihop, 8 ben tillsammans var en renmörghgång. 4)

Enligt Ruong finns ett särskilt ord "sohpat" för att "skava benen helt rena från kött." Det hörde till "bordskulturen" att göra det väl.

I vissa trakter fördelades de olika mörghbenen efter ett bestämt mönster mellan familjemedlemmarna. Det minsta mörghbenet, dvs det nedre benet i frambenet, var barnets

1) Informant O.K.

2) Informant E.N-n.

3) Sundsvalls Tidning. Pressklipp, 11 februari 1934

4) Informant S.K.

ben. Det nedre mærgbenet i bakbenet, var de vuxna sönernas och drängarnas ben. Det största benet, nämligen övre benet i bakbenet, var husfaderns ben och det övre benet i frambenet, var kvinnornas del. Av höstslaktade tjurar åts levern tillsammans med benmærgen. Klyvningen av benen hade också sitt särskilda mönster. 1)

Ett par år före den sista flyttningen till Ljustorp, gifte sig Sara Nilsson med Mattias Kråik i Timrå kyrka, det var den 1 april 1933. Det blev det sista året S.K. flyttade med rajden till Sundsvall. Hennes bror Emil blev kvar i sin fars rajd ytterligare ett par år.

Bröllopsfoto av Sara och Mattias Kråik. 1933.

Refotografering:

Stig Strömberg

Fotot lånat från

ägaren Sara Kråik.

- "Gudstjänstbesökarna i Timrå kyrka fick i söndags bevittna ett tämligen ovanligt evenemang. Två ungdomar från lapplägrät i Lunde hade funnit varandra och vigdes högtidligt samman inför en stor skara församlingsbor.

Bruden Sara Nilsson bar en rikt utrustad vit lappdräkt samt guldkrona och brudgummen Mattias Kråik en vackert smyckad lappkolt. De uppvaktande tärnorna och marskalkerna voro även

1) Ruong, I., Samerna i historien och nutiden. 1982. sid 74

iförda vackra lappdräkter liksom de övriga samer, som närvaro i kyrkan. Vigselförrättare var kyrkoherde Sundelin. Efter vigseln voro ett 30-tal samer inbjudna till bröllopfesten på Turisthotellet i Bergeforsen. Kyrkoherde Sundelin höll även där ett tal till brudparet, varjämte brudgummens moder höll ett charmant tal och prisade det goda förhållande, som råder mellan samefolket och den bofasta befolkningen." ¹⁾

Några km norr om Sättna hade Jakob Renander, tillsammans med sina fosterföräldrar Anders och Anna Thomasson, sitt vinterviste. Det var i mitten och i slutet på 20-talet. "Vi ingick i en rajd som kom från Frostvikens södra sameby, som ledare vid de längre flyttningarna hade vi ett par äldre samer från Frostvikens norra sameby. De hade erfarenheter från tidigare flyttningar.

Vi hade inga särskilda platser för slakten och köttet sålde vi i gårdarna runt omkring vårt viste." ²⁾

Lappfogden Abr. Ståaf skriver i ett protokoll av den 29 april 1922 om Frostvikslapparnas vinterflyttningar till kuststäderna Sundsvall, Hudiksvall och Söderhamn. Han menar att det inte var bristen på renbete som gjorde att Frostvikslapparnas företog de långa vinterflyttningarna, utan det berodde på snöförhållanden men mest för att få bättre avsättning för sitt renkött. Han skriver att flyttningarna hade upphört på 20-talet på grund av trafikförhållandena, hindrande stängsel genom uppodlingarna och svårigheter att passera över järnvägslinjerna. De flesta flyttningarna hade, enligt Staafs samiska informanter, upphört redan omkring 1910 - 1911. ³⁾

Abr. Staafs anteckningar om vinterbetesplatser överensstämmer i mycket med de uppgifter som lämnats av mina informanter, bortsett från tiden när flyttningarna upphörde.

De betesplatser som är belägna norr om Sundsvall har besökts senare än de betesplatser som är belägna väster om Sundsvall.

1) Sundsvalls Tidning. Pressklipp 2 april 1933.

2) Informant J.R.

3) Huss, E., Jämtlandslapparnas renbetestrakter 1959. Utredning rörande renbetestrakter Protokoll förda 1922. 1959.

Vintervistena har legat tätast i socknarna Hässjö, Selånger och Timrå där fasta betesplatser nyttjats under en längre tid av vinternerna. I dessa socknar har funnits fem vinterbetesplatser i varje socken. I socknarna Sättna och Alnö har funnits tre och i Indal och i Skön, en betesplats i vardera socken. I Sundsvall har Böle och Sidsjön med Södra Stadsberget varit fasta betesplatser. ¹⁾

4. ATTITYDER OCH VÄRDERINGAR: BOFAST BEFOLKNING/SAMER NORR OM SUNDSVALL.

I Frötuna i Ljustorps socken bodde Frostviks-samerna Nilsson och Andersson fram till omkring 1910 - 1911 hos Lars Erik Björklund. Siri Sandström i Sundsvall, berättar att "Samerna deltog i byns nöjen och var väl sedda av befolkningen. Byns ungdomar umgicks på ett naturligt sätt med de samiska ungdomarna, ibland kunde även "tycke" uppstå bland de giftasvuxna." ²⁾

Ordningsmannen i Frostvikens mellersta Lappby, Jonas Nilsson född 1888, berättar för Abr. Staaf, att han deltagit i vinterflyttningarna från sin barndom. Övervintringen har varit i Frötuna, Ljustorp och ibland i Selångers socken. Lappmannen Kristoffer Andersson i Frostvikens norra Lappby född 1880, har även han sedan sin barndom deltagit i flyttningarna till Sundsvall fram till omkring 1915. ¹⁾

"Lapparna kom efter Indalsälvens dalgång och gick över isen med sina renar till Färgholmen mitt emot Fjäl. Vi barn var mycket nyfikna och tyckte att det var en rolig upplevelse när lapparna kom. Det kom också lappar utan renar, de hade egen häst och långsläde och de fick bo i Fjäl's gästgivaregård som stog tom. Vi barn kallade dem för Tiggerlappar ⁺) och B-lappar, de höll sig mest för sig själva och vi höll oss också på avstånd." ³⁾

I Tynderö bodde lapparna mellanåren 1901 - 1910 hos Per Arvid Pettersson i Mellby.

1) Huss, E., Jämtlandslapparnas renbetestrakter 1959. Utredning rörande renbetestrakter 1959.

2) Informant S.S.

3) Informant H.H.

+) Ordförklaringar Bil 1

Informant G.W. berättar om "en lappgumma som hette Andersson och var mycket religiös - hon besökte Tynderö kyrka varje högmässa - hennes högsta önskan var att sonen Alfred född 1880 skulle bli präst. Sonen stannade kvar i Mellby under några somrar och hjälpte bönderna med höskörden och annat arbete i jordbruket. Det sades allmänt att han var duktig att arbeta. Men han stannade inte så länge, han gick till sjöss och ingen i Mellby har hört något om honom sedan dess." 1)

Några lappar vandrade ända ut till Åkerövikens på Åstholmen. "De gick över Fjäl och följde stranden eller gick över isen fram till Skäggsta i Söråker. Därifrån gick de över skogen till Mellby och Bäräng och över Tynderösundet till Åstön. Man hade inte mycket kontakt med dem mellan vandringarna ut till vistet och vandringarna tillbaka." 2)

5. SAMERNAS VANDRINGSLED FRÅN OFFERDALS SAMEBY OCH OM- RÅDEN KRING OVIKSFJÄLLET.

De samer som vandrat efter Ljungans dalgång kom sannolikt från platser väster och nordväst om Storsjön, från områden kring Oviksfjället, från Mittådalens, Offerdals, Handöls och Tåssåsens samebyar. Bil 4

Offerdals-lapparna hade sitt sommarbete öster om Korsvattnet, Stourre Tjöure och Stenfjället. Höst- och vårvistet var sydöst kring Valle och Lappluvan. Vinterbetet var huvudsakligen omkring Storsjön men under särskilda förhållanden utsträcktes vandringarna ned till Sundsvalls-området. 3)

Vandringsleden till vinterbetet, från höst- och vårvistet, som var vid Jänsmässholmen, startade i mitten av december under åren omkring 1940. I Landön gjordes uppehåll en vecka under jul. Vandrigen fortsatte till Bredbyn, Aspås, Åskott och slutligen Brynje där vinterkvarteret var fram till mars - april. Alternativa vägar var Litsnäset och Handög. 3)

1) Informant G.W.

2) Informant E.B.

3) Manker, E., Acta Lapponica nr 7, 1953. sid 220-222

Samernas vandringsleder från de platser som Manker har redovisat och fram till Stöde, har i brist på tillförlitligt material ej kunnat fastställas.

Genom informanter i Boda Lit ¹⁾ i Handög ²⁾ och i Laxsjöhöjden Hammarstrand ³⁾ har jag fått bekräftat att samerna har vandrat dessa vägar. Några av dem har enligt egna uppgifter kommit från Oldfjället och Jänsmässholmen. Om dessa samer sedan har vandrat över sjösystemen till Fränsta, Torpshammar och Stöde är osäkert men mycket tänkbart.

Från Torpshammar och Stöde har vandringen gått i stort sett efter Ljungans dalgång fram till Allsta där man valt vägen antingen sydväst mot Njurunda eller nordväst mot Böle och Sidsjön. Bil 5

5:1 Vintervisten belägna väster om Sundsvall efter Ljungans dalgång.

Enligt uppgift av Irene Fryxell, Sundsvall, inkvarterades en lappfamilj i Nordanede, Torpshammar. Detta var i början på 1900-talet och har berättats av I.F. mor, Göta Ädel född 1894. Dessa samer hade inga renar däremot hade de en egen häst.

Tre till fyra samefamiljer hade fram till 1916 sitt vinterviste väster om Stöde kyrka vid Stödesjön.

De bodde hos landstingsman Karl Viström i Edsta. Viströms hemman låg då efter nuvarande E 75 på norra sidan av Stöde kyrka. ⁴⁾

Från Stöde fortsatte man vandringen längs Stödesjön ned mot Matfors i Tuna socken. Efter dessa vandringsleder kom både samer med stora renhjordar och ensamma samer utan renar. De samer som hade renhjordar hade sitt tillfälliga viste vid Attmars kyrka, därifrån gick de över sjön Marmen eller längs stranden till Vivsta, Matfors. Renarna betade i skogen norr om Vivsta. ⁵⁾

-
- 1) Informant S.O.
 - 2) Informant A.P.A.
 - 3) Informant A.T.
 - 4) Informant J.K.
 - 5) Informant G.H.

Erik Nordvall vid
sjön Marmen.
På det öppna fältet
hade samerna ren-
slakt en gång i
veckan.
Foto:författaren,
1984.

I Vivsta hade en lappfamilj sitt vinterviste i Erik Nordvalls föräldrahem, där bodde de i en rymlig bryggstuga. "Renhjorden gick på skogen i Svanäng och Vänsteråsbodarna men vid slakt togs den ned till en öppen plats vid gården. Av alla renhorn som lämnades gjorde min far selstickor." ¹⁾

Några samer fortsatte över Klingstatjärn till Allsta där de fick husrum hos Nils Julius Allgren och hans hustru Margret. ²⁾

Andra fick sitt vinterviste i Albertina Åslunds Bryggstuga ³⁾ vid Vintertjärn nära Medskogsbron och några vandrade ännu närmare Sundsvall och stannade vid Sågvägen i Sörnacksta.

Albertina Ås-
lunds brygg-
stuga.

Anna Bergströms
föräldrahem.

Foto:författa-
ren, 1984.

-
- 1) Informant E.N.
2) Informant L.E.
3) Informant A.B.

Renhjorden hade sina betesmarker uppefter sluttningarna mot Södra Berget.

Renar på Sidsjön. 1901. Foto: Sundsvalls Museum, bildarkivet foto nr 12241-1

- Folkskollärarinnan Maja Lindmark född i Sundsvall 1871 minns att lapparna med renar vintertiden årligen pläгат uppehålla sig omkring Sundsvall på Södra och Norra Berget, att då hon under åren 1892 - 1900 varit lärarinna i Böle, lapparna varje år uppehållit sig där. - 1)

-Folkskollärarinnan Ottila Staaff, född 1869 minns att sedan hon 1895 kommit till Sundsvall, lapparna med sina renar under flera vintrar pläгат uppehålla sig vid Sidsjön och Böle. - 1)

1) Huss, E., Jämtlandslapparnas renbetestrakter 1959. Utredning rörande renbetestrakter 1959

6. ATTITYDER OCH VÄRDERINGAR:BOFAST BEFOLKNING/SAMER
VÄSTER OM SUNDSVALL.

"De renägande samerna var ett efterlängtat inslag i vinter-
bilden." ¹⁾ "Man umgicks på ett naturligt sätt och man firade
jul tillsammans." ²⁾

Med sina renförelisningar och akjaåkning för barnen, närmade
sig samerna på ett trevligt sätt den bofasta befolkningen.
Skolans svar med att anordna lovdagar för barnen, bidrog i
sin tur till vänskapliga kontakter.

De renägande samerna bodde oftast nära den bofasta befolkningen,
i bryggstugan eller del av mangårdsbyggnaden.

De icke renägande samerna eller "tiggarlapparna" förekom
liksom de renägande samerna både norr och väster om Sundsvall.
Man har sagt vid intervjuer att man personligen ogärna använde
benämningen "tiggarlapp", men det var vanligt att de kallades så.

En av dessa dessa lappar var från Glens sameby, han var anställd
av Svenska Turistföreningen som guid om somrarna. Han hade alltid
med sig egen häst, det var anaars vanligt att lapparna lånade
hästar av bönderna i byn.

Lapparna fick mjöl och fläsk som de tog hem till vår- och
sommarvistet. "De fick också ull som de packade och sände
hem i stora lådor. Min farbror Karl Viström, som förvarade
gåvorna, ombesörjde även att dessa sändes per järnväg till
Mattmar, Krokomb, Järpen, Hede och Sveg." ³⁾

Som tack för sitt besvär fick Karl Viström en gråhund, vackra
mönsterstickade vantar och strumpor samt pärl- och tennbroderade
väskor. Dessa föremål finns nu hos Jonas Källström i
Stöde.

Tiggarlapparna, som ofta var förmögna, avlade regelbundna
besök i bondebygderna, de blev enligt gammal sed vänligt
mottagna och förplägade, t o m deras förhåstar, lånade av
bönderna blev regelbundet utfodrade, ⁴⁾

1) Informant G.H.

2) Informant S.K.

3) Informant J.K.

4) Campell, Åke, Om lapparna i svensk folktradition och etno-
centrism. 1953-54. sid 260

Efter omkring 1910 har dessa lappar, enligt informanterna inte gjort några besök vid kusten.

Ytterligare en kategori samer har besökt kusten. De var de helt ensamma samerna, de har i de här fallen varit lappgummor, kanske änkor, man har aldrig frågat om deras familjeförhållanden. De har hjälpt till med tillfälliga sysslor i hushållet t ex kärnat smör. I ett par fall har informanterna sagt att en lappgumma tillverkat kådsalva som hon använde för bot av eksem. "Hon lade liksom en hätta av salva på min systers huvud och inom två veckor var hon bra." 1)

Det är som man ser här en fråga om tjänster och gentjänster. Man gav henne kött, fläsk och mjöl som tack för hjälpen. Några informanter har sagt att man hade respekt för ensamma lappgummor, kanske för att man trodde att de kunde trolla, det hade man hört talas om.

Ingvar Svanberg skriver i sin bok Sockenlappar, att det ibland var enda försörjningsmöjligheten för åldriga lappar att tigga. För lapparna var föreställningen om deras trollkunnighet en resurs som kunde utnyttjas i kampen för brödfödan. 2)

Sockenlappar har enligt samme författare förekommit på Alnön utanför Sundsvall. Dessa lappar var anställda av sockenstämman som hantverkare för att utföra vissa sysslor t ex slakt av hästar, hundar och katter, för vilket han fick viss ersättning.

Ingen av mina informanter har talat om sockenlappar, det var troligen en företeelse som upphörde redan på 1800-talet.

Man kan utläsa en viss attityd genom följande visa som är upptecknad av Jan Högberg efter Emanuel Johansson, bördig från Gussjö född omkring 1900. Visan är en s k skrämselfikt och användes för att skrämna barnen till lydnad:

1) Informant G.H.

2) Svanberg, Ingvar, Sockenlappar, Etnologiska institutionens småskriftserie nr 31, 1981. sid 49

Lappgubben som drager skinnsäcken omkring
 å alla som grinar så stoppar han in
 Han drar dem till kojans i en långande rad
 och låter lappkärningen basa dom bra. 1)

I det här fallet är det troligen frågan om sockenlappen
 som utförde rackarsysslorna.

Som "Gammellappen med säcken" eller "Bualappen" fick han
 uppbära rollen som busen, han motsvarade därvid sotaren i
 Sydsverige. 2)

Attityderna mot de gästande samerna har av de uppgifter
 jag fått, genomgående varit positiva. Ingen har ifrågasatt
 deras betesmarker och vistelse vid kusten.

7. DOKUMENTATIONSBELÄGG FÖR SAMERNAS VISTELSE INOM
 DET AKTUELLA OMRÅDET.

Lapplägret på Norra Stadsberget. Omkring 1930. Foto:
 Medelpads Fornminnesförening, Bildarkivet. Refot., Industriebild

Inom Fornminnesföreningens parkområde fanns tidigare ett
 litet lappläger. Det låg intill Krönvägen, mellan Röklands-
 gården och Loftboden.

1) Informant J.H.

2) Campell, Åke, Om lapparna i svensk folktradition och etno-
 centrisk. 1953-54. sid 261

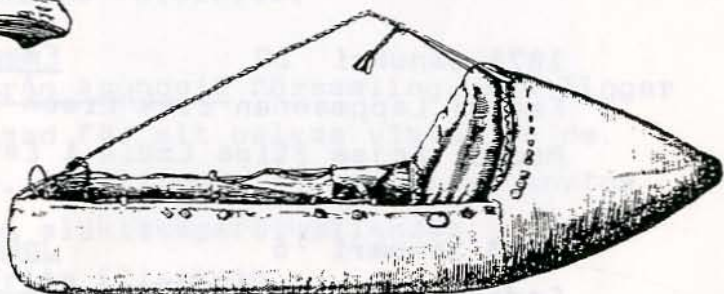
Lägret uppfördes 1912 och bestod av en kåta, en stolpbod, (njalla) ett redskapsskjul, (louve) en matvaruställning, (suongero) och en öppen eldstad. ¹⁾

År 1941 togs samelägret bort med motivering att samekulturen inte hörde hemma i våra trakter. ²⁾

I Hantverksmuseet finns fortfarande kvar en del samiska föremål, bl a en bärkasse för barn, (komse eller gierhkeme ⁺) en mjölkstäva, (naphe) för renmjölkning och vidare finns seldon för dragren samt en del mindre klädespersedlar.

Mjölkstäva

Bärkasse för barn

Teckningar ur Kristoffer Sjulssons minnen. 1979. sid 155 och 209

Sara Kråik har berättat att de körde akja på Norra Stadsberget. ³⁾ Ett minne från den tiden är Lapploken, en benämning som fortfarande finns kvar. Det är en plats inom Fornminnesföreningens område, närmare bestämt mellan Torpsgården och Skyttepaviljongen.

Lapploken är nämnd i Drätselkammarens protokoll från år 1905 Och 1906, där det talas om att Lapploken är utarrenderad för sommarslått. ⁴⁾

Även i de centrala delarna av Sundsvalls stad finns namn som påminner om samerna. Mellan Neptunigatan och Fredsgatan finns Rengränd och intill Skönsmons Kyrka ligger Lappgränd.

I Ljustorp finns Renåsen och i Lunde, Lapptorpet. I Tuna finns Lappstenen och Lappbäcken, i Allsta, Lappmyren och i Kovland, Lappbacken. Se vidare Bil 6 och 7

1) Boding, B., Lapplägret. Medelpads Fornminnesförening, 25 år. 1931. sid 29-32

2) Sjöström, H., och Flodén, N.A., Medelpads Fornminnesförening, 75 år. 1981. sid 29

3) Informant S.K.

4) Sundsvalls Kommunarkiv, årgång 1905 § 179, 1906 § 113

+) Se ordförklarinnar Bil 1

Andra dokumentationsbelägg för samernas vistelse vid kusten kan man finna i födelseböckerna.

Följande uppgifter är hämtade i födelseböcker hos SVAR, Svensk Arkivinformation i Ramsele. ¹⁾

Ur födelsebok från Ljustorps församling

1868 Januari 28 Karl

Fader: Lappmannen Nils Larsson Fuske

Moder: Elsa Kajsa Ersdotter

Pojken döptes i Alnö socken av komminister J.F. Bergström

1878 Januari 19 Emma Kristina

Fader: Lappmannen Erik Erson Törnlund

Moder: Kajsa Stina Lodin i Ester Frötuna

1883 Januari 6 Johan Wilhelm

Fader: Lappdrängen Klövs Jon Jonsson Wilhelmina

Moder: Elsa Sofia Thomas Jonsson

1889 Januari 10 Axel Viktor

Fader: Lappmannen Anders Jakobsson Åsäng

Moder: Anna Margareta Lodin

1895 December 31 Bror Bernhard

Fader: Lappmannen Jonas Sivert Thomasson Hässjö

Moder: Anna Margareta Fjellström

Ur födelsebok från Sättna församling

1881 Januari 6 Kajsa Sofia

Fader: Lappmannen Pål Pålsson Frostviken

Moder: Sigrid Nilsson

Ur födelsebok från Tuna församling

1894 Mars 4 Torkel Engelsbert

Fader: Lappen Nils Olof Andersson Wilhelmina

Moder: Lappdottern Gunilla Andersdotter

1) SVAR Svensk Arkivinformation, Ramsele 1984.

Ur födelsebok från Tynderö församling

1881 Mars 7

Elsa Elvira

Fader: Lappman Nils Peter Nilsson 56 år Frostviken

Moder: Stina Thorkelsson 47 år

1888 December 21

Olof

Fader: Lappman Anders Thomasson 65 år Ornäsfjäll

Moder: Maja Lisa Olofsdotter 41 år

I födelseböcker från Sköns församling under tiden 1873 - 1889, månaderna december till mars är inga noteringar om barn som är födda med samiska föräldrar.

Uppgiften ur födelseboken från Anundsjö församling, som ligger i Ångermanland, har tagits med för att belysa vikten av de sociala banden inom släkten. Dopvittnena är sannolikt knytta till barnets föräldrar genom släktskapsförhållanden.

1867 Januari 29

Brita Elisabeth

Fader: Skattelappen ⁺) Lars Larsson Marsfjellet

Moder: Elsa Sigrid Jons Dr Wilhelmina

Dopvittnen: Kyrkoherde Erik Julin och hustrun i Anundsjö.

Skattelappen Thomas Klementsson och hustrun i Ljusfjellet.

Sprintarlappen ⁺) Thomas Larsson och hustrun sprintarlapp.

Sprintarlappen Klement Nilsson med son och

Christoffer Klementsson, alla från Wilhelmina socken.

Döpt av Erik Julin den 19/2.

Hustrun kyrktagen härstädes den 24/2 1867. 1)

Gruppfoto av
samebarn. Axel Höijer
Fotoateljé, Sundsvall
Foto: Nordiska Museet
bildarkivet nr
21.279 b.

21.279 b.

2.14/6 1878.

1) SVAR Svensk Arkivinformation, Ramsele 1984.
+) Se ordförklaringar Bil 1

AXEL HOIJER

21.241/b.

4.14/6 1878.

AXEL HOIJER

21.241/c.

4.14/6 1878.

Samer vid Medelpads-kusten. Personernas namn och data är okända.
Foto: Nordiska Museet, Bildarkivet foto nr 21.241 b och 21.241 c.

I gamla tidningslägg och tidningarnas egna sammanställningar av årgångar under en längre period, kan man finna korta notiser om lapparnas vistelse i Sundsvalls-trakten.

"Den 18 - 19 februari 1899 hölls i Sundsvalls stad stora nationella skidtävlingar.

Prislistan fick följande utseende, -96 km :

1. Lappmannen Lars Olofsson, Arvidsjaur,	8.41.46
2. C. Johansson, Tunadalens I.F.,	9.13.54
3. Nybyggaren E.A. Grubbström,	9.16.17 " 1)

"En skidlöpare i fattigdom.

Vid den nationella skidtävlingen i Sundsvall år 1899 erövrades å 96 km. konungens hederspris, en dryckeskanna av silver av nybyggarlappen Lars Olofsson från Tallnäs, Arvidsjaur socken.

1) Västernorrlands län i ord och bild. 1965. sid 334

Olofsson, som befinner sig i fattiga förhållanden, har nu hos K 13 i Luleå sökt tillstånd att avyttra denna dryckeskanna genom lotteri. I hans hemtrakt finnes icke utsikt att för lämpligt pris kunna försälja den. K 13 har emellertid icke funnit skäl för att lämna bifall till denna ansökan." 1)

"Renslakten i Bydalen.

Den sedvanliga renslakten i Bydalen, Skön, har i år ej varit så livligt besökt som fallet plägar vara. Inalles har blott 200 djur slaktats." 2)

Övrig dokumentation bil 8 och bil 9

-
- 1) Västernorrlands län i ord och bild. 1965. sid 334
 - 2) Notiskavalkad i ord och bild 1900 - 1950 del 1, Nya samhället (Nya dagbladet 1912)

8. SAMMANFATTNING

Syftet med min uppsats har redovisats i förordet. Utöver försök till rekonstruktion av samernas vandringar har jag även försökt bilda mig en uppfattning om hur man bland den bofasta befolkningen såg på samernas vistelse vid kusten.

Samerna hade sin sedvanerätt till vinterbete vid våra trakter och följaktligen fanns ingen anledning att anmäla sig hos någon myndighet. De officiella uppgifterna är sparsamma, några har redovisats under rubriken Dokumentationsbelägg.

Jag hade hoppats finna en del uppgifter i de nu så populära hembygds- och byaforskningarna, typ "gräv där du står" men uppgifter om samernas flyttningar har med få undantag ej nämnts.

Detta har fått mig att undra om kustbefolkningen av någon anledning medvetet uteslutet omnämmandet av dessa kontakter. Vid mina personliga sammanträffanden med den bofasta befolkningen och med samer som haft sitt vinterviste här, försvann alla tankar om tänkbara kulturkonfrontationer mellan dem, då det från båda parter sida fanns enbart positiva omdömen om den andre.

Några Sundsvalls-bor uppehåller fortfarande kontakten med sina gamla vänner bland samerna.

Bristen på skriftliga uppgifter om samernas uppehåll vid olika platser i Sundsvalls-distriktet, beror enligt min uppfattning på att deras besök ansågs så naturliga att det ej föranledde några noteringar annat än i speciella fall.

Samerna har i sen tid organiserat sig. Först år 1904 bildades den första sameföreningen i Sverige. Den drivande kraften inom föreningen var Torkel Tomasson.

År 1950 bildades Svenska Samers Riksförbund (SSR). Medlemmar i förbundet är samebyar och sameföreningar.¹⁾

Samernas egen tidning "Samefolket" utkom för första gången 1919. En föregångare fanns i den några år tidigare utgivna tidskriften "Fjällets budskap", utgiven av den norske samens Daniel Mårtensson,²⁾ som även startade Samernas Landsförening

1) Roung, Israel, Samerna i historien och nutiden. 1982. sid 196

2) Roung, Israel, Samerna i historien och nutiden. 1982. sid 144-

i Norge. Hans son, Paul Danielsson var formann under åren 1949 - 1957. Paul Danielsson sammanbor nu med Sara Kråik som sedan 30 år tillbaka varit änka.

Samerna, som är en etnisk minoritet inom den samlade befolkningen, måste som svenska medborgare ha rätt till möjligheten att utveckla de näringar som är traditionellt samiska och som är baserade på den samiska kulturen.

SSR:s högsta beslutande organ är det årliga landsmötet. Landsmötet speglar samernas situation och är grunden för den samepolitiska linjen i aktuella frågor.

Exempel på landsmötesfrågor under de senaste åren:

- Samernas kultur och näring i utveckling: Mål och medel.
- Näringsliv och sysselsättning i sameområdet.
- Samernas bosättning och sameundervisningens elevunderlag.
- Rättskampen: Skattefjällsmålet och andra rättigheter.
- Turism och rekreation i sameområdet.
- De samiska näringarnas betydelse i samhället - rennäringens framtid. ¹⁾

1977 bildades Västernorrlands Sameförening. Enligt föreningens stadgar vill den bl a verka för; att främja kunnigheten i slöjd, bevara det samiska språket, stödja samernas strävan för utveckling av sitt näringsliv och stödja kunskapen och aktningen för den samiska kulturens egenskap och värde samt stödja samernas internordiska strävanden. ²⁾

Hur kommer framtiden att gestalta sig för samerna?

Det finns fortfarande många frågor som väntar på en lösning. Alla som är intresserade kan i dag följa utvecklingen via radio och TV där det utförligt redogjorts för skattefjällsmålet och där det nu talas om den fjällnära skogen, renbeteslagen och andra för samerna vitala frågor.

Samernas vintervistelse vid Medelpadskusten har upphört, delvis på grund av samhällsutvecklingen med ökat bostads-

1) SSR informerar nr 3, 1983. sid 4

2) Nils Svonni, Västernorrlands Sameförening.

byggande, nya vägar, industrialism, ökad trafik och
ändrade levnadsförhållanden det sistnämnda gäller både
för samerna och den bofasta befolkningen vid kusten.
Kvar finns minnet hos ett fåtal personer om en tid som kanske
var som Sara Kråik beskrev den "det var hårda tider - men
människorna var snälla mot varandra."

Teckning ur Schefferus: Lappland sid 330

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

TRYCKTA KÄLLOR

- Baudou, Evert, Samernas invandring till Sverige ur arkeologisk synpunkt. Sameforskning i dag och i morgon. Rapport från symposium rörande den samiska kulturen, 19 - 20 november 1973 i Nordiska Museet. Stockholm 1974.
- Campell, Åke, Från vildmark till bygd. Uddevalla 1948. sid. 79-141, 225-264.
- Campell, Åke, Om lapparna i svensk folktradition och etnocentrism. Utkast till ett forskningsprogram. Svenska landsmålen 1953-54. Uppsala. sid. 253-274.
- Christiansson, Hans, Hur länge har samerna funnits i Jämtland och Härjedalen? Jämten 1969. Östersund 1969. sid. 25-37.
- Duben, G., von, Om Lappland och lapparne. 1873. 2:a uppl. red. av Jan Garnet. Östervåla 1977.
- Ersson, Boris och Hedin, Birgitta, Sámit. Samerna och Nordkalottens folk. Jyväskylä, Finland 1977.
- Fellman, Jakob, Anteckningar under min vistelse i Lappmarken. Hangö 1978.
- Fjellström, Ph., Anpassning och egenart. Kulturkonfrontation och assimilationsproblem på nordskandinaviskt område. Norrbottens museum 1970.
- Fjellström, Ph., Samisk folkkonst. Nordisk folkkonst red. Sigfrid Svensson. Lund 1972. sid. 111-125.
- Huss, E., Jämtlandslapparnas renbetestrakter 1959. Utredning rörande renbetestrakter för lapparna i Jämtlands och Kopparbergs län med bilaga av Abramham Staaf verkställd utredning angående samernas flyttningar 1919. Protokoll förda under 1922. Sid. 8 3, 8 13, 8 19, 8 20. Östersund 1959.
- Lundgren, Åke, Gudaberget. Avesta 1982.
- Lundgren, Åke, Trollknuten. Avesta 1984.
- Magnus, Olaus, Historia om de nordiska folken. Tjugusjätte kapitlet. Utgiven av Institutet för folklivsforskning. Malmö 1982. sid. 803-806.
- Manker, Ernst, The nomadismen of the Swedish Mountain Lapps. The siidas and their migratory routes in 1945. Acta Lapponica nr 7. Uppsala 1953. sid. 214-249.
- Manker, Ernst, Förhistoria under kåtans rökfång. Svenska Turistföreningens årsskrift 1946. Stockholm 1946. sid. 117-151.

Pettersson, O.P., Kristoffer Sjulssons minnen. Om Vapstenlapparna i början af 1800-talet. Red. av Louise Bäckman och Rolf Kjellström. Acta Lapponica nr 20. Nordiska Museet. Stockholm 1979.

Pålstig, Johan, Myten om Lappland. Stockholm 1963.

Rosendahl, Sven, Den femtonde hövdingen. Lund 1977.

Ranta-Rönnlund, Sara, Nåjder. Berättelser om trollkarlar och trolldom i sameland. Malmö 1972.

Ruong, Israel, Samerna i historien och nutiden. 4:de uppl. Stockholm 1982.

Rönn, Gunnar, Sameland. Stockholm 1960.

Schefferus, Johannes., Lappland. Övers. från latin av Henrik Sundin. Acta Lapponica nr 8. Uppsala 1956.

Svanberg, Ingvar, Sockenlappar. Etnologiska institutionens småskriftsserie nr 31. Uppsala 1981.

Svensson, Tom, G., Frostvikens mellersta sameby. Jämten 1969. Östersund 1969. sid. 79-109

Wallquist, Einar, De tolv månaderna. Stockholm 1953.

SMÅSKRIFTER OCH TIDNINGSKLIPP.

Sundsvalls Tidning. Årgångarna 1932 - 1934. Notiser.

Tunabygdens Program och medlemsblad för Tuna Hembygdsförening nr. 14. 1962. "Lappbröllopet i Tuna" av sign H.N.

Notiskavalkad i ord och bild 1900-1950, del I. Nya Samhället.

Västernorrlands län i ord och bild. Göteborg. 1965.

Västerbotten nr 3 1977. Västerbottens läns Hembygdsförening. Ågren, Katarina. Samiskt dräktskick i Västerbotten. Umeå 1977. sid 184.

SSR (Svenska samernas riksförbund) informerar, nr 3, 1983.

Medelpads Fornminnesförening 1906 - 1931. 25 år. Boding, Bror, Lappläget. Sundsvall 1931. sid 29-31.

Medelpads Fornminnesförening 75 år. Sjöström, Harry och Flodén N.A. Sundsvall 1981. sid 29.

OTRYCKTA KÄLLOR

Fjellström, Ph., Samernas samhälle i tradition och nutid. (i stecil under tryckning)

OTRYCKTA KÄLLOR

Intervjumaterial insamlat av författaren under sommaren 1984.
Skriftligt material, kassettbandinspelningar och foton i författarens ägo.

And.Petter Andersson, f.1888	Ålderdomshemmet, Lit	A.P.A.
Bengt Andersson, f.1917	Edsåker, Ljustorp	B.A.
Evert Bergsten, f.1911	Bäräng, Tynderö	E.B.
Anna Bergström, f.1912	Sundsvall	A.B.
Gunnar Englund, f.1897	Alnö	G.E.
Linda Eriksson, f.1917	Västbo, Kvissleby	L.E.
Gösta Hansson, f.1912 o. Anna Hansson	Målsta, Matfors	G.H.
Henning Högberg, f.1897	Fjäl, Bergeforsen	H.H.
Jan Högberg, f.1947	Bergeforsen	J.H.
Olle Klementsson, f.1901	Tåsjögården, Tåsjö	O.K.
Sara Kråik, f.1913 o. Paul Danielsson	Ljungdalen	S.K.
Jonas Källström, f.1900	Baggnäsgården, Stöde	J.K.
Emil Nilsson, f.1915	Härbergsdalen	E.N-n.
Erik Nordvall, f.1912 o. Ingrid Nordvall,	Vivsta, Matfors	E.N.
Signe Olofsson, f.1909	Boda, Lit	S.O.
Jakob Renander, f.1906 o. Laura Renander,	Undersåker	J.R.
Gottlow Wiklander, f.1903	Stångrid, Tynderö	G.W.
Ingemar Wiklund, f.1922 o. Mary Wiklund,	Allsta, Klingsta	I.W.
Aina Thunå, f. 1919	Sundsvall	A.T.

ARKIV OCH MUSEUM

Folkrörelsearkivet, Sundsvall, Bd 39, Alnö sn, Gunnar Englund
Medelpads Fornminnesförening, Sundsvall, Bildarkivet foto Lappläge
Nordiska Museet skrivcentral, Hoting, Bildarkivet
foto nr 21241 b.14/6 1878 man och hustru med barn
foto nr 21241 c.14/6 1878 tre flickor
Lantmäteriverket, (ortsmann med samisk anknytning) Gävle
Sundsvalls Museum, Bildarkivet, Sundsvall foto nr 12241-1
SVAR Svensk arkivinformation, Ramsele, utdrag ur födelseböcker
Sundsvalls kommunarkiv, Sundsvall. Utdrag ur fullmäktige-protokoll

ANDRA KONTAKTER FÖR RÅDFRÅGNING I ÄMNET.

Rolf Kjellström, Nordiska Museet, Stockholm
Jean Nordin, Lantmäteriverket, Gävle
Jan Rahile, Jämtlands Läns Museum, Östersund
Nils Svonni, Västernorrlands läns Sameförening, Sollefteå
Ingvar Åhrén, Kulturnämnden, Härnösand

ORDFÖRKLARINGAR

sid 15 tiggarlappar eller fattiglappar saknade renar eller ägde endast så få att de ej kunde leva av sin hjord. De tog anställning hos de rika som någon slags statare och arbetade för ett större eller mindre antal renkor, som de ägde rätt att mjölka för egen räkning. De kunde under vintern färdas omkring bland nybyggarna och ibland även stanna över sommaren och arbeta hos den bofasta befolkningen.
Kristoffer Sjulssons minnen sid 57, 255, 274.

sid 6 vaja, allmänt ord för renko.

sid 6 kippla, uttrycket användes bland Jämtlands-samerna. I norrbottnen hette det knafra kalvarna. Man lägger en björkpinne i kalvens mun. Pinnen är spetsad i bägge ändarna och räcker ett par cm ut på vardera sidan om kalvens mun. I de båda ändarna är fästade en snodd som knyts samman i nacken. Denna munkavel hindrar kalven från att dia renkon.
Kristoffer Sjulssons minnen sid 243-244.

sid 9 hästgetare, samer som hade få eller inga renar, tog under somrarna tjänst hos bönderna för att vakta deras hästar.

sid 9 rajd, rajo, vid vandring mellan vistena spänns körrenar för akjorna. Främst går en tam oxa. Köroxarna ordnas i en rad efter varandra. Den efterföljande oxen fästes i den föregående oxens akja. Varje rajd slutar med en otam oxe. Genom det motstånd denne gör håller han tillbaka när rajden går utför backar och bergssluttningar samtidigt vinner man att han tämjes.

Kristoffer Sjulssons minnen sid 261

sid 23 qierhkeme (kärkem) har blivit ett vedertaget ord i den svenska dialekten.

Kristoffer Sjulssons minnen sid 324

sid 25 skattelapp, innehavare av skatteländ.

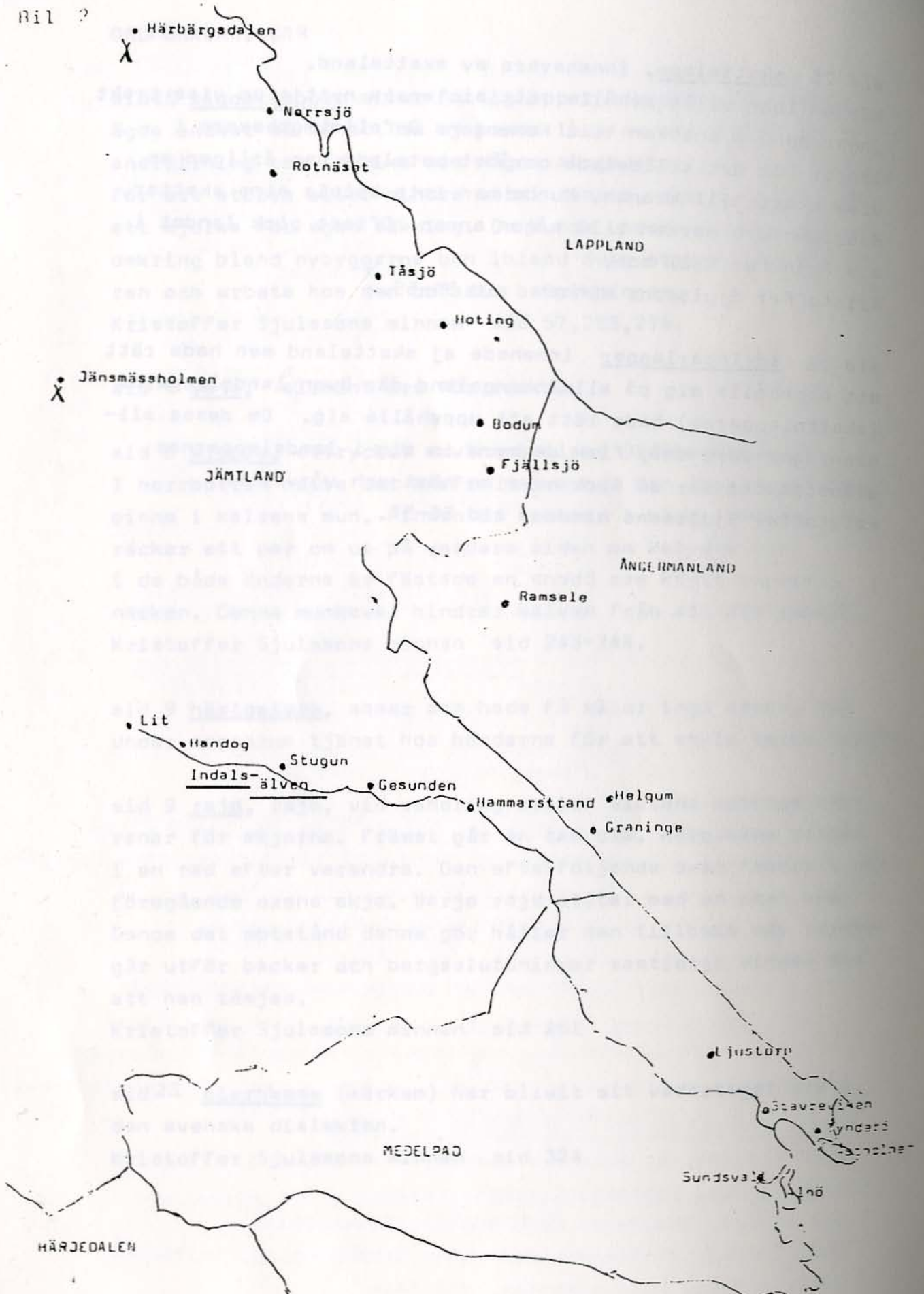
När en lapp ville erhålla rätt att ensam nyttja en viss trakt ingav han en ansökan till Konungens Befallningshavare i länet. För det tilldelade området betalade han årligen en viss skatt till kronan. Kunde han inte betala sina skatter, överlämnades marken till någon annan. Oftast gick landet i arv från far till son.

Kristoffer Sjulssons minnen sid 54-55.

sid 25 sprintarlappar innehade ej skatteländ men hade rätt att uppehålla sig på allmänningsland där även landslapparna (skattelapparna) hade rätt att uppehålla sig. Om dessa allmänningar voro små, fick de hyra in sig i landslapparnas gränstrakter där de fick ha sina höst- och vårvisten.

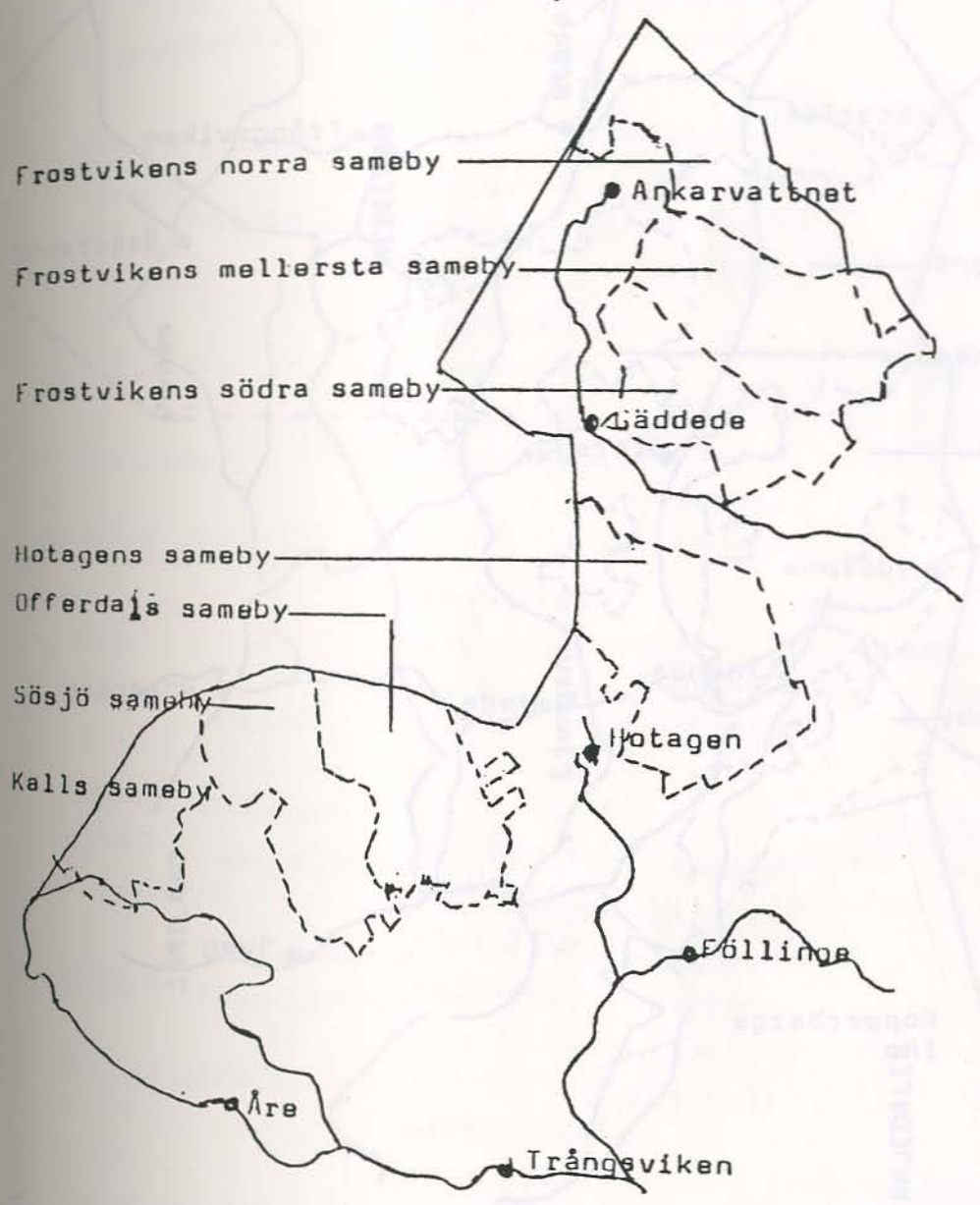
Kristoffer Sjulssons minnen sid 56-57.

Bil ?

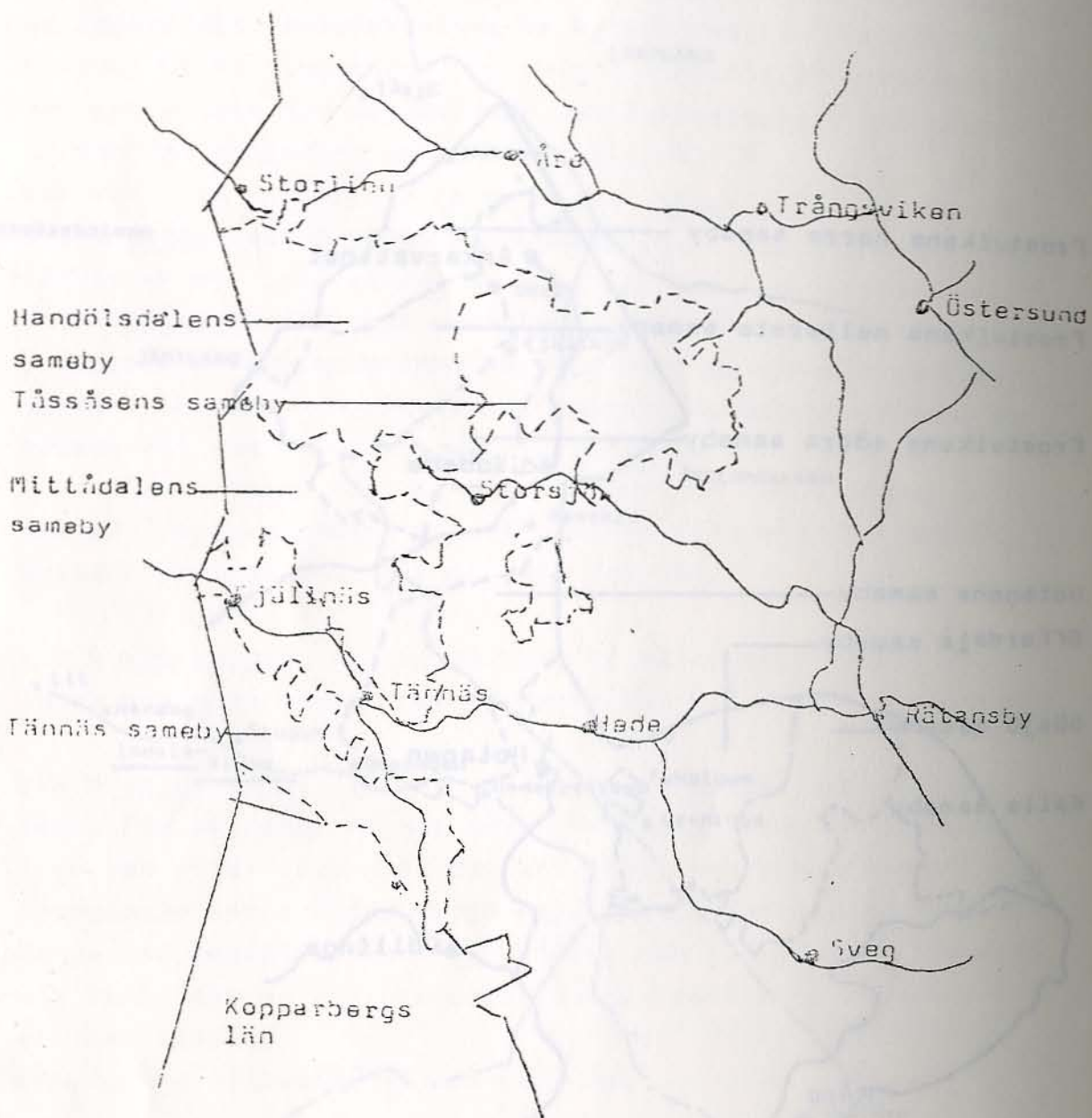
Karta av författaren med förlaga av Texaco bilatlas. 1983

ÖVERSIKTSKARTA :
Renbetesfjäll i
Jämtland och Härjedalen.

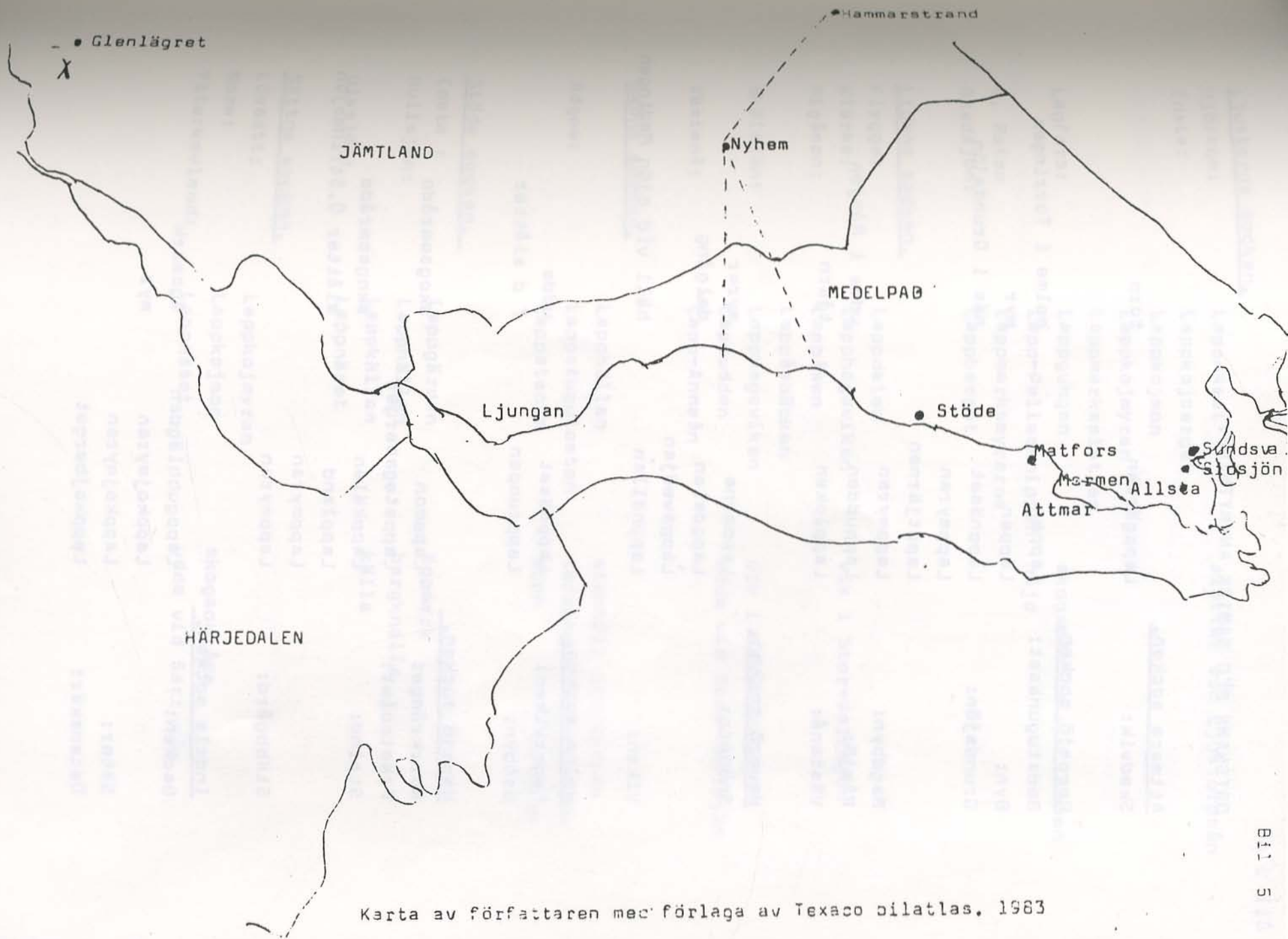
Kartan ingår i häftet
FISKE utgiven av Lantbruksnämnden i Jämtlands län, 1982.

ÖVERSIKTSKARTA
Renbetesfjäll i
Jämtland och Härjedalen

Kartan ingår i häftet

FFIKI, utgiven av Lantbruksnämnden i Jämtlands län 1982.

Karta av författaren med förlaga av Texaco pilatlas, 1983

ORTSNAMN MED SAMISK ANKNYTNING.

Attmars socken.

Skedvik: Lappgården torp

Borqsjö socken.

Badstugunäset: Lappen holme i Torringen

Byn: Lappen myr

Grundsjön: Lappnäset näs i Grundsjön

Lappmyran

Lapptjärnen

Magdbyn: Lappmyran

Råsjö: Lappudden udde i Råsjön

Västanå: Lapploken tjärn

Haverö socken.

Snöberg: Lapparna myrar

Lappdalen dalgång

Lappsvedjan

Viken: Lapphällan häll vid sjön Medingen

Holms socken.

Fagerviken: Lappnäset udde

Östbyn: Lapprumpan f d slätter

Hässjö socken.

Norrkrånge: Lappmon skogsområde

Prästbolet: Lappstegaberget

Strind: Lappkälen skogsområde

Lappland slätter Ö. Strindsjön

Lappmyran

Stäbbgård: Lappmyran

Indals socken.

Backen: Lappgubblägdan ägomark

Lappkojmyran myr

Säter: Lappkojmyran

Östanskär: Lappkojberget

Ljustorps socken.

Björkom:	Lappnäset	slätter vid Ljustorpsån
Edsta:	Lappkojberget	
	Lappkojmon	
	Lappkojmyran	
	Lappmarksslätten	
Lagfors:	Lappgungan	skogsområde vid Glupen
	Lapp-Pellesknippen	höjd
V. Roten	Lappmarksmyrarna	
Bredsjön:	Lappberget	

Lidens socken.

Flygge:	Lappdalen	
Klärke:	Lapphagaviken	vik i Stor-Vallsjön
Rigåsen:	Lappåsen	
	Lappåsbäcken	
Skälsjön:	Lapphagaviken	vik i Stor-Skälsjön
	Lappudden	udde vid Stor-Skälsjön
Västånå:	Lapp-Annaån	

Sköns socken.

Högom:	Lapphällan	stenhäll vid kyrkan
	Lappstugutomten	terrängområde V. Högom
	Lappstenen	sten V. Högom

Stöde socken.

Edsta :	Lappgården	ägomark
Hullsjön:	Lapphällan	bergknalle
	Lappkällan	källa
Ulvsjön:	Lappnäset	

Sättna socken.

Lövsätt:	Lappkojmyran	
Nora:	Lappkojmon	skogsområde
Ytterkovland:	Lappnäset	udde vid Sättnaån

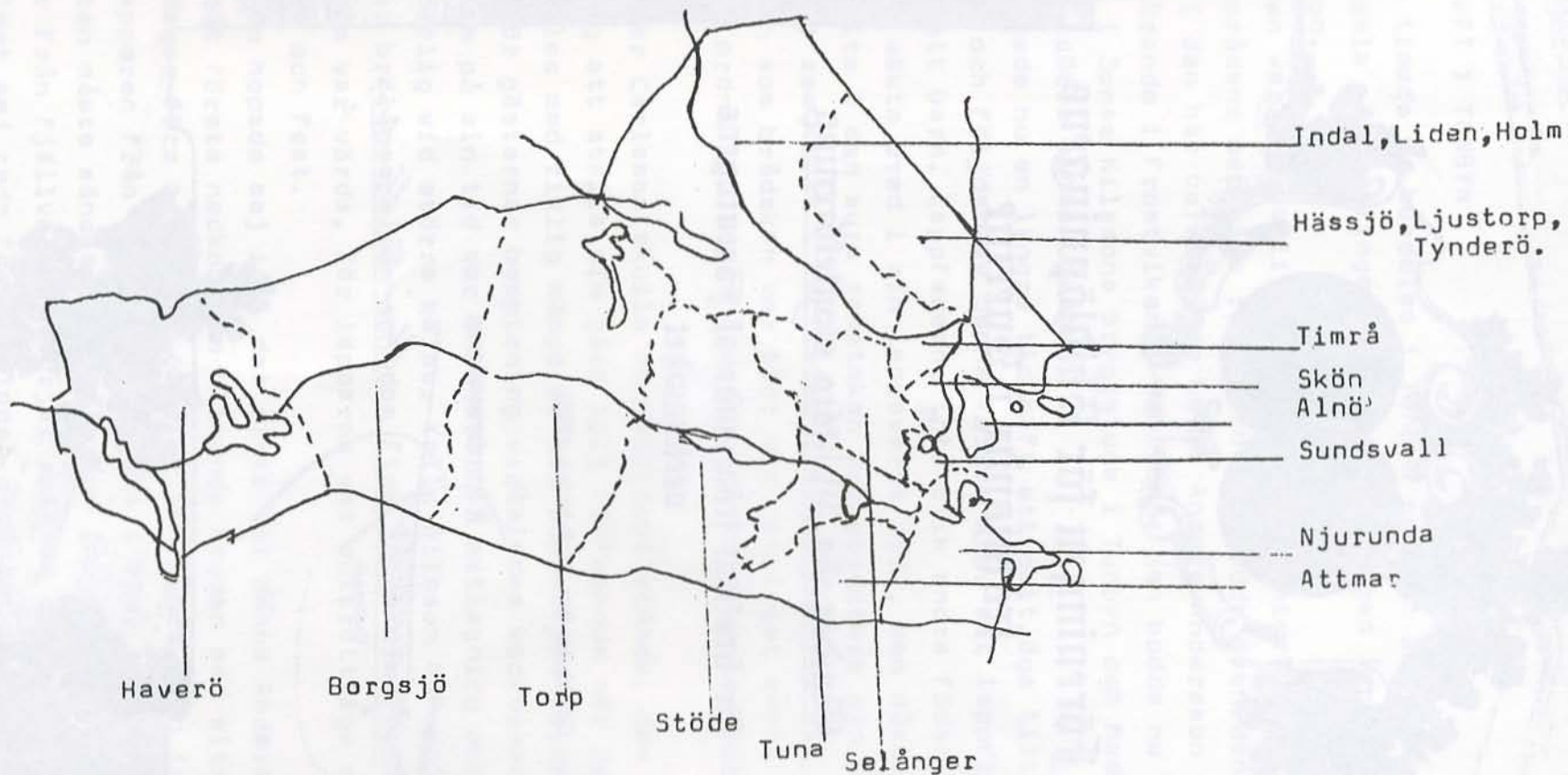
Timrå socken.

Fröland: Lapphemsmyran
 Lunde: Lappmoberget
 Norrberge: Lapptorpet del av Skeppsholmen
 Svedje: Lappmon

Tynderö socken.

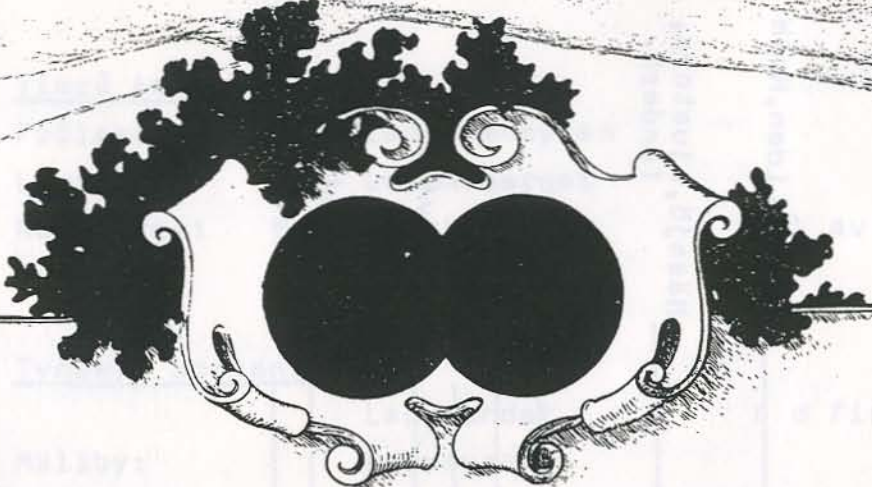
Mällby: Lappsundet f d fiskeläge NV Klubbhamn
 Lappmyran

Källa: Lantmäteriverket, Gävle.

Karta ur

Arbetsbok om Medelpad. Sölve Carlander. Gävle 1959.

Föreningen för Skidlöpningens
främjande i Sverige

till

Sundsvalls Militära skytteförening

för kraftigt främjande af Föreningens
verksamhet

Stockholm den 24 februari 1908.

Å Styrelsens vägnar:

E. Sandström
Ordförande.

Christer Steinberg

Bil 8

Ovanstående diplom ägs av Sundsvalls Skytteförening.
Bakgrunden till motivet kan vara, antingen att man i Stockholm förknippar
Sundsvalls-trakten med samer eller att man ser samerna som ett skidlöpande
folk. Oavsett tanken bakom motivet, är det ett vackert diplom.

LAPPBRÖLLOPET I TUNBYN

Våren 1899 timade en händelse i Tunbyn som man än i dag kan höra gamla "utadalingar" tala om, nämligen lappbröllopet på Mon.

På den tiden var det vanligt att lapparna vintertid kom hit till kustområdena med sina renar och så skedde även denna vinter. Renägaren i den här berättelsen hette Anders Andersson och var hemmahörande i Frostviken i Jämtland. Han bodde nu med sin familj i Jonas Nilssons bryggstuga i Tunbyn och hade sin renhjord på södra sidan Ljungan.

Hans dräng hade nu en längre tid haft ett gott öga till hans enda dotter och följderna av denna kärlek blev att lappflickan nu väntade ett barn. Lappfadern, inte olik andra fäder på den tiden, blev mäktat vred i sin lappsvarsta själ, men måste trots sin ilska bita i den sura rensteken och acceptera sin blivande måg, samt som tröst i förtretet smälla till med ett riktigt bröllop. Men som brådskan var stor var det inget annat att göra än att ordna bröllopet i deras tillfälliga hemvist i Tunbyn.

Hos Alexander Carlsson skulle nu bröllopet stånda. Han var inte ovillig att ställa sin gård till förfogande när det hade utlovats kalas med riklig mängd av mat och starka drycker. Att svara för gästernas bespisning vidtalades kockmästaren Karin Lindbom, som på sin tid var en mästare i matlagning och således outhärlig vid större kalas. Kalle Nilsson och Kalle Vestros var bröllopspelmän och dom fick gnida sina felor för allt vad dom var värda, för lapparna var outtröttliga när det gällde dans och fest.

Men bekymren hopade sej in i det sista för denne Anders Andersson. För det första nedkom den blivande bruden med sitt barn tre dagar före bröllopet och för det andra hann inte lysningspapperen från hemkommunen komma i tid, så återbud till prästen måste sändas. Men eftersom inbjudna släktingar och vänner från fjällvärlden börjat anlända och bybor och grannar gjort sej redo för bröllopet gick det inte att ändra på tillställningen. "Kock-Kare" hade med hjälp av allt renkött lagat till ett riktigt bröllopsbord som kom de många gästerna att gäpa i pur förvåning.

Lapparna var inte trögbjudna. Med blotta händerna östede för sej av makaroner och köttbullar till de övriga gästernas synbarliga munterhet. Sittande på golvet förtärde de den goda maten med riklig servering av brännvin. Efter maten började dansen. Den unga bruden som varit mamma endast tre dagar, sågs först på dansgolvet med sin brudgum i en sprittande lapp-polska. Efter följde lapp-far och lapp-mor, sedan övriga bröllopgäster i en salig blandning.

Vid den tiden pågick kraftbygget i Wiiforsen. Dessa "forsare" var till större delen sörlänningar och följaktligen mycket nyfikna på lapparna i allmänhet och detta bröllop i synnerhet. De samlades i stor mängd utanför bröllopgården. Men lapp-Anders, som även hade gott sinne för affärer, inbjöd dem att deltaga i dansen mot en avgift av två kronor. I denna avgift ingick även förmånen av en stor sup. Sämjan var god och stämningen hög bland denna brokiga samling gäster, där lappflickornas svävade i dansen på starka sörlänningars armar och lapp-pojkar i sin tur uppvaktade bygdens flickor. Det dansades och festades i dagarna tre, och en lappgummas uttalande får avsluta denna berättelse. "Man vet int' om de e bröllop eller barnsöl".

Excerpt ur:

Tunabygden, Program och medlemsblad för Tuna Hembygdsförening. Nr 14. 1962.

46-775

